

Kön, makt och motstånd: att ta ställning

Maria Perstedt¹

.....

Världen står inför stora samhälleliga utmaningar, globalt, nationellt och lokalt. Vår tids stora frågor: klimat, migration, ekonomi och jämställdhet utmanar samhällen världen över och hotar deras möjligheter att utvecklas. Sverige ses av många som ett land som är bra på jämställdhet. Både nationellt och inte minst internationellt har vi ett rykte som ett jämställt land, ett föregångsland. "Swedish latte-dads" har blivit ett begrepp internationellt, liksom svensk genuspedagogik på förskolor. Leksaksföretagen BR-Leksaker och Toys "R" Us gjorde sig världsberömda med sina könsneutrala leksakskataloger julen 2013. Pojkar och flickor visades på bild tillsammans med icke-könskodade leksaker: pojkar som fönar hår och flaskmatar dockor medan flickor skjuter med pistol och leker med bilar, ansågs på vissa håll i internationell press som alltför normbrytande, uppseendeväckande, upprörande och till och med skadligt.

Trots att vi här hemma ofta vill tänka på oss själva som jämställda, kommer ibland motbilder som visar på bristande eller obefintlig jämställdhet och tränger sig på – i form av braskande statistik, fakta och siffror. Signaler om att vi har en bra bit kvar till ett jämställt Sverige. I media finns budskap om ökande skillnader i lönenivåer mellan män och kvinnor, att kvinnor tar ut största delen av föräldraledighetsdagarna, utför mer obetalt omsorgs- och hemarbete och att Sverige har en av Europas mest segregerade

¹ Perstedt är chef vid Kvinnohistoriskt museum i Umeå.

arbetsmarknader. Allt med ett tydligt budskap: det står inte riktigt så väl till med jämställdheten i Sverige som vi vill tro.

I vårt land satsas samhällspolitiskt på att åstadkomma ökad jämställdhet. Umeå kommuns övergripande jämställdhetsmål är att “skapa förutsättningar för att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv”. Formuleringen överensstämmer med riksdagens nationella mål för jämställdhet. Under det har riksdagen fyra långsiktiga delmål: en jämn fördelning av makt och inflytande i samhället; ekonomisk jämställdhet; en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet; och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. En central utgångspunkt är att jämställdhet bidrar till ekonomisk tillväxt i samhället genom att alla människors kompetens och skaparkraft tillvaratas och främjas. Ett liknande resonemang förde president Barack Obama i sitt årliga tal, State of the Union i början av 2014, vilket han sammanfattade med orden *when american women succeed, America succeeds*.

Vad har jämställdhet med museiverksamhet att göra?

Historieproduktion och berättande om det förflutna på museer är präglad av en manlig norm, vilket flera svenska historiker konstaterade i artikeln ”Vit fläck i historieböckerna” i DN Debatt den 28 februari 2014:

När man läser läroböcker och artiklar från decennierna kring 1900 framstår det förflutna som nära nog enkönat. En starkare sinnebild av patriarkatet är svårt att visualisera [---] Idag hundra år senare, skådar vi det förflutna genom ett manligt filter som har ytterst lite med det nutida samhället att göra.²

Alla beskrivningar av det förflutna – det vi kallar historia – färgas av den kulturella kontext och det sammanhang som de skapas i. Ingen historiebeteckning kan därför vara neutral, sann och objektiv. I Sverige har museer, i modern mening, funnits i cirka 150 år och har, åtminstone under de första hundra åren, i huvudsak bemannats av män, i synnerhet i beslutande positioner. Museichefer, antikvarier, fakta- och föremålsexperter har länge valt vad som insamlats, dokumenterats och ställts ut med utgångspunkt i en manlig norm.

² <http://www.dn.se/debatt/vit-flack-i-historiebocckerna-det-var-kvinnor-som-styrde/>

I museivärlden är denna norm, det manliga filtret eller tolkningsföreträdet, ett starkt och tungt arv från det förflutna. Ett kulturarv i sig. Det är implicit, djupt inbäddat och inbyggt i hur museer bedrivs än idag. Och som kulturarv brukar göra, tar det sig många olika uttryck: från värderingar och tanke- och handlingsmönster, museiverksamhetens organisation, beslutsprocesser, styrdokument, rekryteringar, strategier och interna arbetsmetoder till insamlingspolicys och utställningar.

Hur kunde det bli så? Inom samhällsvetenskap och fysik används begreppet *path dependence*, stigberoende, vilket kan erbjuda en förklaringsmodell. Engelskspråkiga Wikipedia erbjuder följande definition:

Path dependence explains how the set of decisions one faces for any given circumstance is limited by the decisions one has made in the past, even though past circumstances may no longer be relevant. In common usage, the phrase implies [---] that history matters.

Som museiarbetare vet vi mycket väl idag att museer formulerar idéer och berättelser om den värld och det samhälle vi lever i, om vilka vi är. Museer skriver in och ut individer och grupper i gemenskaper, skapar identiteter. Denna maktposition innehar museer i kraft av sitt tolkningsföreträde. Att museer är aktiva medskapare av Historia och Kulturarv är en insikt som ingår i vår museiprofession.

Idag sker det ett fortlöpande och omfattande reflexivt internt arbete i museivärlden. Ett fokus ligger på representation. Vem är det som berättar? Vem berättas om? Vem har valt – och valt bort? Vad är valt – och vad är bortvalt? Och varför? I synnerhet de senaste åren då mångfald, tolerans och demokratiska värden utmanats av rasistiska och främlingsfientliga aktörer som vill använda kulturarv för att stänga ute och dra gränser mellan människor, har frågan om representation i museisamlingar och utställningar hamnat i blickpunkten. Ett exempel är projektet *Att störa homogenitet* som har ifrågasatt museers traditionella roll som bärare av nationell homogenitet och satt fingret på frågan om kulturinstitutionernas samhällsansvar. Organisationen *The Unstraight Museum* har gjort lysande insatser för att lyfta fram nya berättelser ur ett HBTQ-perspektiv. Parallellt har medvetenheten om genuskonstruktioner och jämställdhet i svenska museer ökat, bland annat efter nyligen genomförda utredningar och utbildningssatsningar; exempel är utredningen ”Genus på museer 2002–2003”, rapporten ”Rum för genus” 2006, ”Genuskonstruktioner och museer – handbok för

genusintegrering” 2007, och ”JÄMUS. Regeringsuppdrag att ta fram underlag och utveckla metoder för en mer jämställd representation i samlingar och utställningar 2011-2012”.

Museer och historieberättande konstruerar och upprätthåller könsnormer

Museiutställningar landet runt erbjuder idag ett stort utbud av beskrivningar av vad en kvinna eller man är, definitioner av vad en man eller kvinna gör och förväntas kunna, alltså vad som är manligt respektive kvinnligt. Efter en snabb blick i svenska museers utställningsrum är det bara att konstatera att det som män och kvinnor är och gör generellt värderas och skildras olika. Så nu, efter alla utredningar och utbildningsinsatser är frågan: hur står det egentligen till med medvetenheten om vilka bilder av det förflutna som förs vidare in i framtiden? Ökar insikten om att museer i sitt berättande, implicit fyller Man respektive Kvinna, Manligt respektive Kvinnligt med innehåll och mening? Att museer, mer eller mindre medvetet, konstruerar normer, könsidentiteter och könsuttryck?

Mycket på museer uppfattas av sina besökare som självklart, neutralt och sant - och blir taget för givet. Därför har det givetvis samhälleliga följder om insamlingar och gestaltningar på museer av både materiellt och immateriellt kulturarv sker på ett ojämnt och genusblint sätt. Likaså har det konsekvenser när museer skildrar kvinnor i en passiv roll. När kvinnor representeras av kläder, mode, utseende, vilka föremål de använt eller producerat, företrädesvis i kategorierna mat, handarbete, textil och barnafödande - ofta i en privat hemmasfär. Eller när män gärna skildras som aktiva; i termer av det de gör, åstadkommer, agerar, skapar, uppfinnar, driver och planerar – i en offentlig samhällssfär. Drastiskt uttryckt: museers bristande genuskunskap, oreflekterade val och omedvetna perspektiv gör att kulturarv och historia kan användas för att legitimera, upprätthålla och förstärka stereotyper, och inte minst, därmed motverka den ojämnt i samhället som annat samhällspolitiskt arbete läggs på att eliminera.

En ytterligare konsekvens är ett närapå halverat kulturarv – en historia genomborrad av vita fläckar, hål och glapp. Att kvinnor som grupp, hälften av Sveriges både nutida och historiska befolkning, kort sagt fortsätter vara representanter för ett osynligt eller tyst kulturarv – okänt, osett, oberättat och ohört.

Umeå kommunfullmäktige beslöt därför i november 2010 att inrätta ett kvinnohistoriskt museum. Museet får sina lokaler i det nybyggda kulturhuset Väven och öppnar för publik samtidigt med kulturhuset, i november 2014. Kvinnohistoriskt museum i Umeå ska pröva nya former för museiverksamhet, nya vägar utanför den upptrampade stigen. Det blir Sveriges allra första museum som i sin verksamhet, med ett historiskt perspektiv, fokuserar på könsrelationer ur ett maktperspektiv och på föreställningar kring kön och identitet. Initialt ska museet inte ha egna samlingar. Utställningslokalerna har istället byggts för att säkerhets- och klimatomständigt uppfylla mycket höga museikrav, för att möjliggöra föremålsån från andra museer världen över. Enligt sitt uppdrag ska Kvinnohistoriskt museum:

- arbeta i dimensionerna förflutenhet, nutid och framtid.
- synliggöra och utmana den manliga normen på museer och det manliga tolkningsföreträdet i historieproduktion och visa på dess konsekvenser.
- bredda och vidga Kulturarvet, genom att synliggöra olika kvinnors berättelser, aktiviteter, erfarenheter, skilda kunskaper och minnen.
- erbjuda redskap att identifiera och förstå föreställningar om manligt och kvinnligt samt de normer, maktordningar och strukturer som begränsar möjligheter och val på livets alla områden, oavsett kön.
- peka på att förändring är möjlig och att uppmuntra till handling.

Kvinnohistoriskt museum har en unik position, mål och verksamhetsidé. Utgångspunkten är att kvinnor (som grupp) är underordnade män (som grupp) och att kvinnor och män varken har eller har haft samma makt att forma samhället och sina egna liv. Museets verksamhet ska alltså aktivt förhålla sig till den sociala struktur som skapar och upprätthåller maktrelationer mellan kvinnor och män – alltså könsmaktsordningar – och aktivt arbeta för att förändra dem.

Kvinnohistoriskt museum ska givetvis lyfta fram olika kvinnors berättelser och minnen. Artikeln i DN Debatt pekar på att det kan ge nya läsningar av det förflutna och en ny bild av historiska skeenden:

Vår historia är en reservoar av mänskliga erfarenheter som berikar oss i den mån vi väljer att ta dem till oss, inspireras av dem, lära oss av dem. Genom att

lyfta in halva den historiska befolkningen från kylan har vi allt att vinna och ingenting att förlora mer än fördomar och okunskap.

Det här är alldeles utmärkt. Men Kvinnohistoriskt museum ämnar göra mer än att lägga till kvinnor. Att lyfta fram berättelser som tidigare hamnat i skuggan i historieskrivningen och traditionellt museiberättande, såsom olika kvinnors aktiviteter, skilda kunskaper och erfarenheter kommer att innebära mer än en alternativ historieskrivning. Det ger en chans att synliggöra den manliga normen på museer och i historieproduktion och diskutera dess konsekvenser.

I museiuppdraget ingår att verka för social förändring. Då räcker det inte med att synliggöra, problematisera och ge perspektiv på maktskevheter. Och vi tror inte att människor i allmänhet tänker att: bara vi ser att det är fel, kommer vi att ändra på det. Museet måste aktivt arbeta för förändring. Inte bara prata och tänka tillsammans med våra besökare, utan också göra. Målet är att museets utställningar och de publika aktiviteterna ska tala till känsla, förnuft och handlingsvilja. Lika mycket som de ska stimulera besökarens engagemang, stärka, uppmuntra och förmedla hopp, ska de förmedla känslan av att det är värt att skrida till handling, att själv agera för förändring. Verktyg och metoder för det ska museet särskilt ta fram och erbjuda. Museet avser också att aktivt väcka debatt, lyfta angelägna samhällsfrågor och bilda opinion i den lokala, och på sikt den nationella, debatten om makt och kön. Med frågor som hur blev det så här, hur har vi det nu, hur vill vi att det ska bli, ska museet kliva in i samtalet om vilket samhälle vi ska ha i framtiden och diskutera hur villkoren för en jämställd fördelning av makt och inflytande skulle kunna se ut.

Som museum har vi tillgång till långa linjer bakåt och historiska perspektiv. Vi kan peka på att historia visar att förändring är möjlig. Historia och genus har som begrepp mycket gemensamt. Genus - som beskriver hur kön upplevs, uttrycks och tolkas som social konstruktion - är icke-essentialistiskt, relationellt och måste kontinuerligt återkonstrueras och omdefinieras för att upprätthållas. I och med det finns ständigt en möjlighet till förändring.

Makt, motstånd och politik

Att arbeta med jämställdhet innebär att förhålla sig till motstånd och makt.

Kvinnohistoriskt museum kommer att arbeta på ett sätt som utmanar norm och makt

i ett strukturellt sammanhang för att få till stånd långsiktiga förändringar, vilket i sig är ordbokens definition av politik. Och politik är vad precis museer är – och ska vara. Det som Kvinnohistoriskt museum gör är politik: samhällspolitik, utbildningspolitik, socialpolitik, jämställdhetspolitik. Men inte partipolitik. För att garantera verksamhetens långsiktighet, hållbarhet, uthållighet och handlingsutrymme, ska Kvinnohistoriskt museum stå helt partipolitiskt obundet.

Hela kulturarvssektorn befolkas av människor som brinner för sina jobb, burna av en övertygelse att det vi gör är viktigt. Många omfattar, liksom jag själv, tron på att museer är bärare av en stor potential, vilken ännu inte har utnyttjats optimalt. Framför oss alla passionerade museiarbetare står nu brännande frågor, om museers samhällsroll och samhällsansvar, frågor att aktivt ta ställning till för att sektorn ska kunna utvecklas. Hur ska vi inom kulturarvssektorn agera i förhållande till vårt gemensamma kulturarv – den manliga normen? Och hur ska vi agera när museers berättelser, idéer om kulturarv och historia kan användas för att legitimera, upprätthålla och förstärka könsmaktsordningar och den ojämställdhet som annat samhällspolitiskt arbete läggs på att eliminera eller motverka?

Museer ska bidra till lärande och utveckling för individer, grupper och samhället i stort. Och vi kan inte nöja oss med varken perspektiv, problematisering eller antagandet att bara vi ser att det är fel – så ändrar vi det. Att göra skillnad och bidra till social förändring kräver nya metoder, andra arbetssätt. Och det är precis vad Kvinnohistoriskt museum i Umeå avser att göra.